

Ulkoinen olemus ja sukupuolen rakentaminen 1700-luvun englantilaisten aatelistyttöjen kasvatuksessa

Henna Karppinen-Kummunmäki

1700-luvun englantilaisten aatelistyttöjen kasvatuksessa oli kyse muustakin kuin kirjoittamaan ja lukemaan opettelusta. Myös pukeutumisella ja ulkoisella olemuksella oli merkitystä kasvatettaessa nuoria tyttöjä naisiksi. Tämä artikkeli tarkastelee sitä, kuinka ulkoinen olemus, liikkuminen ja pukeutuminen olivat osa aatelistyttöjen kasvatusta ja koulutusta. Keskeisenä kysymyksenä on, kuinka ulkoinen olemus liittyi aikakauden naisihanteeseen ja sukupuolikäsityksiin. Lähteinä ovat 1700-luvulla julkaistut kasvatus- ja käytösoppaat. Esimerkkinä oppaiden soveltamisesta todelliseen elämään käytetään herttuallisen Lennoxin perheen neljän sisaren välistä kirjeenvaihtoa. Artikkelin osoittaa, että pukeutumisella ja ulkoisella olemuksella oli merkittävä rooli 1700-luvun sukupuolikäsityksissä, ja että tytöt omaksuivat nämä asenteet sekä muodollisen kasvatuksen että sosiaalisen opastuksen kautta. Artikkelin teemat ovat osa kirjoittajan kulttuurihistorian oppiaineeseen valmistuvaa tohtorinväitöskirjaa.[1]

Johdanto

Marraskuussa 1759 14-vuotias englantilaisneito valmistautui huolella yhteen elämänsä jännittävimmistä päivistä. Hänet esiteltäisiin hovissa. Tämä neito oli Richmondin herttuan tytär Lady Sarah Lennox (1745–1832). Kirjeessään sisarelleen Emilylle Lady Sarah kuvasi huolellista valmistautumistaan:

Sunday morning, Mr Montes, the hair cutter, came and curled my hair in a toupet retabé with powder, which is the fashion now. And I put on the blue feather pompons you gave me, with my cross upon white ribbon, [– –] Put on coque de perle earrings, my black silk gown and petticoat, [– –] My blonde ruffles that Louisa gave me, and my white shoes, and blue bugles ? [– –] So on I jogged to St James's, and up I went through three great staring rooms full of men into the Drawing-room, where was half a dozen ladies, [– –] (Leinster 1953, 75–79.)[2]

Hovissa esittely oli osoitus merkittävästä sosiaalisen aseman muutoksesta. Nuorille neidoille ja herroille hovidebyytti oli merkki siirtymisestä aikuisten maailmaan. Hoviesittely oli paikallaan myös avioliiton solmimisen jälkeen tai jos henkilölle myönnettiin aatellarvo tai virka. (Greig 2013, 108.) Lady Sarahille hoviesiintyminen merkitsi astumista Lontoon seu-

rapiireihin ja sen huveihin. Kaiken tämän taustalla oli odotus, että naimaton ja varakas nuori neito löytäisi pian itselleen aviopuolison. (Tillyard 1995 [1994], 119; Glover 2011, 89.)

1700-luvun englantilaisten aatelistyttöjen kasvatusta oli muutakin kuin kirjoittamaan, lukemaan ja laskemaan opettelua. Näiden – ja monien muiden taitojen lisäksi – aatelistyttöjen täytyi konkreettisesti opetella käyttäytymään, liikkumaan ja pukeutumaan naissukupuolen ja asemansa edellyttämällä tavalla. Tämä artikkeli tarkastelee kasvatusta ja sukupuolen yhteyttä tutkimalla sitä, kuinka englantilaisten yläluokan tyttöjen kasvatuksessa huomioitiin ulkoinen olemus, liikkeet ja pukeutuminen osana sukupuolen rakentamista ja tyttöjen naiseksi kasvamista. Käsittelen aihetta 1700-luvun alkupuolella Englannissa julkaistujen käytös- ja kasvatustapaoppaiden kautta.

Käytös kirjallisuuden tarpeen katsotaan kasvaneen sitä mukaa kun vaurastuva keskiluokka alkoi omaksua ylhäisön tapoja ja toimintamalleja. Tämän vuoksi käytösopaskirjallisuutta on pidetty ennen kaikkea keskiluokan lukemistona, ja sen on katsottu soveltuvan huonosti aatelin tutkimiseen (esim. Jones 1990, 14–17). Vaikka eliitin sisällä olikin jyrkkiä vaihteluja niin sosiaalisessa kuin taloudellisessa asemassa, erot eliitin eri kerrosten elämäntavan välillä pienenevät 1700-luvun aikana. Siten on mahdollista etsiä käytösoppaista aatelin jakamia kasvatusta ja käytösihanteita. Muun muassa historioitsija Ingrid Tague on esittänyt, että käytännöllisten tapaoppaiden (*etiquette books*) ohella markkinoilla oli lisäksi yleisellä tasolla liikkuvia, naisihannetta rakentavia käytösoppaita (*conduct books*). (Tague 2001, 82–83.) On vaikea todistaa, lukivatko aatelin naiset todella näitä teoksia, mutta katson, että oppaiden avulla on kuitenkin mahdollista etsiä tiettyjä yleispiirteitä myös aatelin kasvatuksesta. Aateliston kasvatustapaoppeet eivät olleet kirjoitettuja sääntöjä, vaan pikemminkin hiljaista tietoa. Aatelin sisälle kasvatettiin ja vain siten saattoi oppia oikeat tavat toimia. Nuoret tytöt oppivat naiseuden periaatteita ottamalla mallia muista naisista, kuten äideistään, sisaristaan, tädeistään sekä muista sukulaisnaisistaan. (Tague 2002, 18, 168–169, 171–172.) Näitä normeja olisi mahdotonta tutkia ilman kirjallisia lähteitä. On lisäksi huomattava, että 1700-luvun kasvatusta ja käytösopaskirjallisuuden vakioaihe oli muodin ja yleensäkin eliitin (*fashionable society*) elämäntavaksi tulkittavien tapojen arvosteleminen (Tague 2002). Täten oppaita voi lukea myös käänteisessä tarkoituksessa.

Koska ihanteet ja todellisuus harvoin kohtaavat saumattomasti, tarkastelen tyttöjen kasvatukseen liittyviä teemoja myös neljän Lennoxin perheen sisaren eli Richmondin herttuan tytärten välisen kirjeenvaihdon (1755–1768) kautta. Nämä neljä sisarta olivat Lady Caroline (avioituttuaan Lady Caroline Fox, myöhemmin paronitar Holland), Lady Emily (avioituttuaan Emily Kildaren kreivitär ja myöhemmin Leinsterin herttuatar), Lady Louisa (avioituttuaan Lady Louisa Conolly) ja Lady Sarah (avioituttuaan Lady Sarah Bunbury). [3] Lennoxit kuuluivat yhteiskunnan aivan ylimpään kerrokseen, joten on ilmeistä, että he saattoivat ottaa vapauksia tapa- ja käytösetiketin suhteen. Kirjeissä on kuitenkin havaittavissa tiettyjä piirteitä, jotka kertovat heidän olleen tietoisia yleisistä naiseuteen liittyvistä ihanteista, ja että he myös osin noudattivat näitä ihanteita.

Naisten ja tyttöjen kasvatusta, sukupuolta ja 1700-luvun brittiläistä aatelistoa on tutkittu paljon. Ulkoisen olemuksen merkitystä kasvatuksessa ei ole kuitenkaan nostettu erityiseksi huomion kohteeksi. Lisäksi sukupuolihistoriallinen tarkastelu on keskittynyt enimmäkseen naiseuteen kokonaisuutena, ei niinkään yksittäisiin ikäkausiiin. (Esim. Eales 1998; Mendelson & Crawford 1998; Whitehead 1999; Martin 2004; Glover 2011.) Tämän artikkelin antina on tuoda esille pukeutumisen ja ulkoisen olemuksen merkitys 1700-luvun aatelistyttöjen kasvatuksessa: kuinka pukeutuminen ja ulkoinen olemus olivat tärkeä osa sukupuolen rakentamista ja näiden nuorten neitojen aikuisuuteen kasvamista.

Työkalut: Monitahoinen sukupuoli, eliitti ja kasvat

Joan Scott esitti vuonna 1986 ilmestyneessä vaikutusvaltaisessa artikkelissaan *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*, että sukupuoli ei ole luonnollinen tai annettu, biologiaan perustuva ja siten muuttumaton määritelmä, vaan kulttuurinen ja historiallinen rakennelma, jonka merkitys vaihtelee ajasta ja paikasta riippuen. Judith Butler on puolestaan argumentoinut, että sukupuolta tuotetaan tekojen, puheiden ja toistojen avulla. Nämä teot voidaan tulkita joko naisellisiksi tai miehisiksi. (Scott 1986, 1056, 1067–1068; Liljeström 1996, 134.) Erityisesti länsimaissa vakiintui viimeistään 1800-luvun aikana kaksina-painen mies/nainen-jako, jonka mukaan ruumiilliset toimijat arvotetaan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että kaikki yksilöt sijoitetaan mies–nainen-akselille huolimatta siitä, sopivatko he täysin kumpaankaan kategoriaan. Toinen ongelma ajatusmallissa on se, että nais- ja miespuolisuuden nähdään olevan toisensa poissulkevia. (Heinämaa 1996, 123.) Juuri tätä ajatusmallia feministisen tutkimuksen innoittama sukupuolihistoria yrittää purkaa. Historioitsija Marianne Liljeström onkin todennut, että sukupuolihistorian tarkoitus on tutkia paitsi sukupuolen rakentumista, myös sitä sääteleviä normeja (Liljeström 1996, 134). Kun historioitsija selvittää esimerkiksi, miten naissukupuoli ymmärrettiin 1700-luvun Englannissa, hän tutkii tämän ajatusmallin mukaan sitä, mitkä olivat naiseuden rajat ja mahdollisuudet.

Haluan huomauttaa, että 1700-luvun kirjoittajat eivät pitäneet sukupuolta tiukasti kaksijakoisena kokonaisuutena, vaikka esimerkiksi Thomas Laqueur onkin väittänyt, että tällainen sukupuolijako olisi vakiintunut kyseisenä aikana (ks. Laqueur 1992 [1990]). Esimerkiksi vuonna 1714 ilmestynyt *The Ladies Library* moitti naisia miehisestä käytöksestä. Kirjoittajan mukaan sukupuolten tavat olivat sekoittuneet: miehistä oli tullut naismaisia ja herkkiä, naiset puolestaan olivat omaksuneet miehisen rohkeuden ja itseluottamuksen. Naiset olivat muuttuneet miesmäisiksi eleitä, puhetta ja vaatteita myöten. (A Lady 1751 [1714], 120.)[4] Tämä ja useat muut keskustelut osoittavat, että sukupuolten määrittely ja jako mies- ja naissukupuoleen oli vielä 1700-luvulla voimakkaassa liikkeessä. Sukupuolten rajat eivät olleet selkeät, eivätkä ne muodostaneet toisiaan poissulkevia kokonaisuuksia. Toki myös kaksina-painen sukupuolijako teki tuloaan, mutta on huomattava, että keskusteluja käytiin rinnakkain ja yhtä aikaa. (Esim. Wahrman 2006 [2004], 40–43.)[5] Tämän monitahoisin keskustelun vuoksi onkin mielenkiintoista tutkia, miten ja missä eri muodoissa käsitykset sukupuolesta ja erityisesti ruumiillisuudesta näkyivät ajan kasvatusihanteissa.

Tämän artikkelin sosiaalinen painopiste on 1700-luvun englantilaisessa eliitissä (joista voi käyttää nimitystä *the beau monde*, *polite society* tai *fashionable society*), erityisesti sen ylimmässä kerroksessa eli aristokratiassa. Englantilaiseen aristokratiaan kuuluivat herttuan, markiisin, kreivin, jaarlin ja paronin arvon saaneet päärit. Naiset saattoivat myös saada päärin arvon, mutta yleensä he seurasivat aviomiestensä sosiaalista statusta, jonka mukaan heitä myös puhuteltiin. Herttuan poikien arvonimi oli *lord* ja tyttärien *lady*. Myös muiden päärien vanhimmat pojat saivat tämän arvon, mutta nuoremmat lapset olivat käytännössä tavallisia kansalaisia toisin kuin muualla Euroopassa. Määrällisesti puhutaan hyvin pienestä ryhmästä. Tiukimman määritelmän mukaan aristokratian muodosti noin 1 000 miestä. *Gentry* oli puolestaan maataomistava keskiluokka, johon kuuluivat myös *Sir*- ja *baronetti*-arvonimen omaavat henkilöt. (Cannon 1987 [1984] 9–11; Vickery 1998, 13, 36–37; Cannon 2007 [1995], 61–93; Greig 2013, 19, 266.) Herttuan tyttärenä Lennoxin sisaret olivat siten ladyjä. Myöhemmin, kun heidän aviomiehensä nousivat sosiaalisessa arvoasteikossa, vanhin sisar

Caroline sai paronittaren arvon ja Emilystä tuli kreivitär sekä myöhemmin herttuatar (Til-lyard 1995 [1994], 162, 192).

1700-luvun eliitin ihanteena oli hieman hankalasti suomennettavissa oleva politeness. Siihen kuuluivat toki hyvät käytöstavat, mutta myös hienostuneisuus, vieraanvaraisuus, sosiaalisuus, itsensä kehittäminen sekä oikeanlainen kuluttaminen. Helppous ja epämuodol-lisuus, luonnollisuus sekä suvaitsevaisuus olivat sosiaalisen kanssakäymisen kannalta olen-naisia ominaisuuksia. Koulutuksen tarkoituksena oli kasvattaa luonteva, sosiaalinen ja sopivaisuussäännöt omaava eliitin jäsen, joka osasi toimia seurapiireissä tilanteessa kuin tilanteessa. Luontevuus taas tarkoitti ennen kaikkea sitä, että käytös oli vaivatonta. Käytök-sestä ei saanut näkyä, että tapojen ja eleiden opetteluun oli käytetty aikaa. Luonnollisuus oli merkki hyvästä kasvatuksesta ja tällä tavoin yksilö lunasti paikkansa eliitin jäsenenä. (Tague 2002, 165–166, 175; Glover 2011, 4.)

Luontevuus, teeskentelemättömyys ja vaatimattomuus olivat erityisen tärkeitä naisten ominaisuuksia. Tämä tulee esille sekä Lennoxin sisarien kirjeissä että ajan kasvatuskirjalli-suudessa. Ihanteellinen nuori neito käyttäytyi teeskentelemättömästi ja luonnollisesti. (Leinster 1949, 255–258, 265–266; A Lady 1751 [1714], 122–123.) Historioitsija Ingrid Taguen mukaan 1700-luvun kasvatus- ja käytöskirjallisuuden keskeiseksi teemaksi nousi juuri naiseuden ja erityisesti ”luonnollisen feminiinisuuden” kodifointi, jossa oli pohjim-maisena tavoitteena naisten seksuaalisuuden kontrollointi. Tavoitteena oli säilyttää naisten siveellisyys käyttämällä vaatimattomuuden retoriikkaa. Käytösoppaiden tarkoituksena oli opastaa naisia olemaan koko ajan tietoisia omasta sukupuolestaan ja varomaan käytöstään joka tilanteessa. (Tague 2002, 22, 31–32.)

Ajattelumallissa on kuitenkin mielenkiintoinen ristiriita johon Tague ei pohdinnoissaan tartu. Miksi naisten tuli opetella jotain, mikä kirjoittajien mukaan tuli heille luonnostaan? Väitän, että tämä on selitettävissä ruumiin ja sukupuolen – ja tietysti myös mielen ja ruu-miin – välisellä yhteydellä. Kyseessä on nimenomaan ruumiillinen kontrolli. Myös ruumis on sekä opittujen, eli kulttuuristen, että ei-opittujen, biologisten, toimintojen järjestelmä. Ruumis ja sen kokeminen ovat kulttuurin sanelemia. Myös nämä käsitykset ovat aikaan ja paikkaan sidottuja. (Kaartinen 2006, 138–139; Ollila 2002 [2001], 86.) Kasvatuksen näkö-kulmasta tämä tarkoittaa sitä, että yksilöt sosiaalistetaan omaksumaan tietyt sukupuolipiir-teet (Heinämaa 1996, 127). Kun tyttöjä kasvatetaan oikeanlaiseen käyttäytymiseen, pukeu-tumiseen ja itsensä ehostamiseen, heidän oletetaan sisäistävän tämän sukupuolieron ja omaksuvan ne ruumiilliset rajoitteet, jotka siihen liittyvät. (Liljeström 1996, 129, 132).

Sisäisen ja ulkoisen yhteys sekä ruumiin hallinta

Lady Caroline Holland valitti vuonna 1760 nuorimman sisarensa, 15-vuotiaan Sarahin, ryh-din olleen niin huono, ettei hänen kaunista vartaloaan voinut huomata. Pahinta oli hänen saapumisensa huoneeseen, jonka tietenkin olisi kuulunut tapahtua hienostuneesti ja sirosti. Sisar moitti, ettei hänessä ollut yhtään samaa hienostunutta käytöstä kuin muissa perheenjä-senissä. (Leinster 1749, 270–272.) Ilmeisesti tilanne parani hiljalleen, sillä myöhemmin samana vuonna Caroline raportoi, että Sarah oli alkanut pitää päätään paremmassa asennos-sa (Leinster 1749, 278–282).

Ruumiillisuudella oli keskeinen asema 1700-luvun aateliskasvatuksessa. Hienostunei-suus (*grace*) vaati hyvää kehon hallintaa, jota tuli luonnollisesti harjoitella. (Tague 2002, 169–170; Kaartinen 2006, 139; Glover 2011, 32.) Katherine Gloverin mukaan hienostunei-suus, ryhti ja olemus olivat visuaalinen vahvistus henkilön sosiaalisesta asemasta (Glover

2011, 32). Eliitin jäsenen erotti jo ulkoisen olemuksen perusteella. Väitän lisäksi, että tämä erottelu koski myös sukupuolta. Eliitin naisjäsenen tuli erottua kaukaa.

Kehon hallintaan liittyi myös ajatus ulkoisen ja sisäisen – mielen ja ruumiin – välisestä sidoksesta. Erityisesti naissukupuolen kohdalla tätä seikkaa painotettiin. Jo pienten lasten tuli oppia ruumiintoimintojen, eleiden ja puheiden hallinta. Eleiden ja ilmeiden ajateltiin kertovan ihmisen sisäisestä maailmasta, joten niitä oli pystyttävä kontrolloimaan. (Revel 2001, 27–30, 53, 74–85.) Viehättävä, oikein liikkuva ja käyttäytyvä nainen oli myös sisäisesti hyvä. Vuoden 1722 käytösopas varoittaakin nuoria neitoja huolettomasta ulkoisesta olemuksesta ja liikehännästä. Hyvin hallittu ulkoinen olemus oli viehättävä, mutta vääränlainen päänliike tai askel saattoi herättää epäilyn epäsiiveästi luonteesta. Kevyt askel merkitsi myös kevyttä mieltä. (Essex 1722, 46–47.)

Eri sosiaalisissa tilanteissa tuli käyttäytyä eri tavoin. Kylävierailuilla tytöt eivät saaneet istua, ennen kuin talon emäntä oli istunut, tai aloittaa keskustelua. Ruokapöydässä tuli istua suorassa, eikä nojata eteenpäin, tai ”tuijottaa nälkäisenä ruokapöydän antimia”. Niitessä vartaloa tuli taivuttaa siroasti eteenpäin, ja silmät tuli luoda alaspäin. (Essex 1722, 23, 25, 89–93.) Vierailut ja muut sosiaaliset tilanteet olivat tärkeä osa 1700-luvun eliitin elämää, sillä ne vahvistivat sosiaalisia siteitä ja verkostoja. Kuten yllä olevat esimerkit osoittavat, näihin tilanteisiin liittyi useita erilaisia käytössääntöjä, joiden hallinta oli osoitus henkilön hyvästä kasvatuksesta sekä kuulumisesta eliittiin. (Glover 2011, 82.)

Myös kirjoittaminen vaati oikeaoppista kehonhallintaa. Tällaiset asiat Lennoxin ylhäiset neidot luonnollisesti hallitsivat, eivätkä he siten kiinnittäneet asiaan juurikaan huomiota kirjeissään. Vuoden 1745 opaskirja *The Accomplished Housewife or the Gentlewoman's Companion* sitä vastoin opasti yksityiskohtaisesti vähemmän harjaantuneita kirjeenkirjoittajia:

Let the Room for your Knees and Legs to come under the Desk be one Foot.

Lay your Book or Paper, on which you write, strait before you.

Let the Elbow of your Right Arm be distant from your Side about four Inches.

Let your Body be (nearly) upright and right against your Book or Paper; and if you suffer any Part of it to touch the Edge of the Desk (which it is best to avoid if you can) let it be but slightly.

Let the Weight of your Body rest on your Seat and Left Arm; and hold your Paper, on which you write, fast down with the Thumb and four Fingers of your Left-Hand.

(The Accomplished Housewife 1745, 38–39.)[6]

Kirjeenkirjoittaminen oli 1700-luvun eliitille tärkeää ja erityisesti naisten odotettiin olevan tässä taidossa taitavia (Goodman 2009, 1–5, 101–114). Kun ottaa huomioon ajan kirjoitusvälineet, eli sulkakynän ja mustepullon, naisten sirot ja pienet kirjoituspöydät sekä suuret hameenhelmat, kirjeen kirjoittaminen oli todellakin hyvin fyysinen suoritus. Jopa kirjeitä kirjoitettaessa naisten tuli näyttää edustavilta.

Tyttöjen tuli siis opetella käyttäytymään kuin nainen. Konkreettisesti tätä naisena esiintymistä opeteltiin muun muassa tanssitunneilla. Tanssi oli keskeinen keino oikeanlaisen liikehännän, keuhonhallinnan ja ryhdin opettelussa. Lasten tuli aloittaa tanssiharjoitukset niin varhain kuin oli mahdollista, eli heti kun heidän ikänsä ja ruumiinvahvuutensa sen sallivat. Erityisesti heikkokuntoisilla lapsilla tanssin ajateltiin vahvistavan ruumiinosia ja auttavan niitä kasvamaan oikeaan asentoon. 13. tai 14. ikävuoteen mennessä nuoren lady'n tuli siirtyä aikuisempiin harrastuksiin. (Essex 1722, 82; Wilkes 1740, 123.) Tanssitunneilla opeteltiin tanssiaskelien lisäksi oikeanlaista ryhtiä, niauksia ja kumarruksia, huoneeseen astumista sekä oikeanlaista puhuttelua, eli kaikkia niitä taitoja, joita aatelisnuoret tarvitsivat seura-elämässä. Tanssitunneilla nuoret tutustuivat myös toisiinsa ja saivat ensikosketuksen seura-elämään ja mahdollisiin puolisoehdokkaisiin (Essex 1722, 90; Tague 2002, 169–170; Glover 2011, 32).

Lennoxin sisarten tanssiopetuksesta on jäänyt vähän tietoja, mutta melko varmasti heistä jokainen sai jonkinlaista opastusta. Lady Sarah muutti vuonna 1759 vanhimman sisarensa Lady Caroline Hollandin luo Lontooseen. Caroline kirjoitti, että Sarah saisi tanssiopetusta Gatini-nimiseltä opettajalta, sillä hän tarvitsi opastusta ryhtiin ja yleiseen vaikutelmaan. Ilmeisesti kolmen guinean kuukausimaksu oli sisaren mielestä erittäin kallis, joten kyseessä oli merkittävä taloudellinen panostus pikkusisaren kasvatukseen. (Leinster 1949, 268.) Vuonna 1765 20-vuotias Lady Sarah matkusti sisartensa Lady Louisan ja Lady Caroline Hollandin kanssa Pariisiin. Lady Louisa kirjoitti Carolinen aviomiehelle Henry Foxille toukokuussa Lontooseen, että Lady Sarah sai tanssiopetusta kuuluisalta tanssinopettajalta, jotta hän oppisi tanssimaan ja olemaan hienostunut. (Lennox 1902, 164–165.) Vaikka Lady Sarah oli jo tuolloin naimisissa, katsoivat vanhemmat sisaret lisäopetuksen olevan vielä tarpeen.

Yllä olevat katkelmat ja esimerkit kertovat siitä, kuinka vakavasti erityisesti tyttöjen toivottiin oppivan oikeanlaista viehättävää käytöstä. Naisen kuului olla olemukseltaan viehkeä ja siten herättää miesten, eli mahdollisten puolisoehdokkaiden huomio. Kyse oli siis voimakkaasta ruumiin kontrollista, joka kietoutui osaksi sukupuolijärjestelmää. Tyttöjen tuli kävellä ja liikkua tietyllä tavalla, jotta he käyttäytyisivät sukupuolelleen oletetulla tavalla. Käsittelen pukeutumista tarkemmin hieman myöhemmin tässä artikkelissa, mutta todettakoon tässä yhteydessä, että vaatetuksella oli merkitystä myös sille, miten ”naisellista” liikkuminen oli. Korkeakorkoiset kengät ja valtavat vannehameet pakottivat tytöt ja naiset liikkumaan tietyllä tavalla. Myös korsetti rajoitti tietyin osin ylävartalon liikkumista. Näin ollen ei ole mikään ihme, että nuoret neidot tarvitsivat opastusta oikeanlaiseen liikkumiseen.

Naiseuden rakentumiseen liittyy voimakkaasti myös katsomisen, katsojan ja katseltavan välinen vuorovaikutus. Naiset ja tytöt opettelivat liikkumaan ja elehtimään tietyllä tavalla, ottaen samalla huomioon mahdolliset katsojat eli miehet. Sukupuolen esittämiseen liittyykin keskeisenä osana ajatus katsojasta (Kaartinen & Korhonen 2005, 143). Katseen poliitiikka oli uuden ajan alussa sukupuolittunut. Katse oli miehinen teko ja katsottavana oleminen naisellinen. Naiset ja naiskauneus oli luotu miehistä katsetta varten. (Korhonen 2005, 14, 17, 108.) Voidaan siis sanoa, että miehinen katse loi ja määritteli naista. Erään oppaan kirjoittaja totesikin, että ”mies [miehinen katse] antaa naiskunnalle heidän viehätysvoimansa. Se luo heidän liikkeisiinsä sulokkuutta, pehmeyttä ääneen, herkkyyttä olemukseen ja viehättävyyttä kasvoihin.” (Wicksteed, 1747, 212.)

Vaatteet tekevät naisen...

Lennoxin sisarten kirjeissä toistui eräs merkittävä puheenaine, vaatteet. Sisaret kuvasivat toisilleen ja aviomiehilleen kirjeissään, kuinka he olivat pukeutuneet kuhunkin tilaisuuteen, tai lähettivät toisilleen kangas- tai muita pukeutumistarviketilauksia (esim. Leinster 1949, 80–81). Mielenkiinto vaatteisiin ei näytä olleen pelkästään nuoruuteen kuulunut vaihe. Kildaren kreivitär Emily kertoi kirjeessään aviomiehelleen heinäkuussa 1757 pitäneensä kuninkaan syntymäpäivillä liilanväristä pukua. Hän oli lisäksi hankkinut muodikkaan *sacque*-puvun sekä *negligeen* eli vapaamuotoisen kotiasun. (Leinster 1949, 58–59.) Pukeutuminen oli 1700-luvulla vahva ilmaisun väline. Vaatteet kertoivat paitsi kantajansa sukupuolen, myös sosiaalisen aseman ja ammatin. Ne loivat merkitysverkoston, kielen, jolla voitiin viestiä muille. Tämän viestinnän merkitykset olivat tietysti neuvoteltavissa riippuen kantajansa sukupuolesta ja sosiaalisesta asemasta. Toisin sanoen pukeutumisella yksilö osoitti sekä kuuluvansa johonkin ryhmään että erottautui omaksi yksilökseen. Pukeutumisen muodot vaihtelivat iän, sukupuolen ja sosiaalisen statuksen mukaan. (Barnes & Eicher 1993 [1992], 1–2; Batchelor 2005, 8–9.)

Luksustuotteiden ja kalliiden kankaiden käyttöä säätelevät ylellisyyslait, jotka rajoittivat ne tietyn sosiaaliluokan eli eliitin etuoikeudeksi, menettivät hiljalleen merkitystään. 1700-luvulla ne jopa kumottiin Englannissa. Vaatteet eivät enää olleet kaikilta osin sosiaalista asemaa merkitsevä tekijä. Lisäksi alkanut teollistuminen, ja sen myötä kulutusyhteiskunnan kehittyminen, toivat luksustuotteet yhtä kasvavan joukon saataville Englannissa. Hyvästä mausta ja oikeanlaisesta (*polite*) kuluttamisesta tuli eliitin tunnusmerkki. (Berg 2005, 28–29, 40–43; Tague 2002, 50.) Aristokratian edustajille näyttävä pukeutuminen oli edelleen keskeistä. Näyttävyydellä ja hienostuneisuudella he halusivat osoittaa kuuluvansa omaan ryhmäänsä (Berg 2005, 42; Vickery; 2009, 139, 143). Monet kasvatuskirjailijat totesivatkin, että tyttöjen ei koskaan kuulunut pukeutua sosiaalisesta asemastaan poikkeavalla tavalla. Aatelinen asema velvoitti ottamaan huomioon näyttävän pukeutumisen ja muodin. Nuoren aristokraattineidon ei ollut suotavaa olla muodista jäljessä, mutta hän ei saanut myöskään olla vallitsevan muodin uudistaja tai edelläkävijä. (Fénelon 1708 [1687], 212, 299; D' Ancourt 1743, 66, 68.)

Noin 7–13-vuotiaiden tyttöjen pukeutuminen oli yksinkertaista. Yleensä asut koostuivat vaaleista pellavamekoista ja myssyistä, kun taas tätä vanhempien tyttöjen asut muistuttivat jo aikuisten vaatteita (Rose 1989, 31–37). Francis Cotes maalasi Lady Sarahin muotokuvan tämän ollessa 15-vuotias. Käteensä nojaavan Sarahin puku on täynnä röyhelöitä ja mustaa pitsiä. Hiukset on nostettu ylös nutturalle ja kaulassa Sarahilla on kolmikerroksinen helminauha.[7] Kaikki elementit kielivät siitä, että kyseessä on vähintäänkin aikuisuuden kynnyksellä oleva neito, eikä enää aivan pikkutyttö.

Tytöt oppivat pukeutumisen salat vanhemmiltaan, sisariltaan ja muilta sukulaisiltaan (Korhonen 2005, 33). Eräs Lady Sarahin 21-vuotiaana kirjoittama kirje kertoo hengästyttävän yksityiskohtaisesti vallitsevasta muodista Lontoossa tammikuussa 1766 (Lennox 1902, 176–185). Pitsejä, silkkinauhoja, röyhelöitä ja hiuskoristeita vilisevä kirje on hyvin yksityiskohtainen, mutta enemmän kuin viimeisimmistä muotivirtauksista, kirje kertoo siitä, kuinka naiset ja tytöt oppivat ja saivat tietoa pukeutumisesta toisiltaan. Kirjeet välittivät paitsi perheuutisia myös tietoja uutuuksista. Lennoxin sisaret myös lähettivät vaatteita ja koruja toisilleen viestien näin vallitsevasta muodista (Leinster 1949, 209–210; Leinster 1957, 6–11).

Vaikka laki ei olisi kieltänyt kalliiden kankaiden tai muiden tuotteiden käyttöä, niiden hinta luonnollisesti rajoitti mahdollista käyttäjäkuntaa. Erityisesti hoviesiintymiset vaativat osallistujiltaan merkittävää rahallista panostusta. Hovietiketti määräsi sekä naisille että miehille tietynlaiset hovipuvut. Englannin hovissa naiset pukeutuivat *mantuaan*, koristeellisesti kirjailtuun silkkipukuun, johon kuului leveä vannehame (*hoop petticoat* tai *panier*). Tämä puku poistui yleisestä muodista 1700-luvun puolessa välissä ja korvautui Emilyn ja Sarahin mainitsemalla, kevyellä ranskalaisvaikutteisella *sacque*-puvulla, mutta hovissa *mantua* oli käytössä koko vuosisadan ajan. (Greig 2013, 115; Worsley 2010, 281–282.) Jalokivet olivat ehdoton osa aristokratian pukeutumista. Eliitin naisjäsenten jopa odotettiin esiintyvän hienoissa jalokivissä. Korujen kantamisella oli monia sosiaalisia merkityksiä. Nuori neito, joka esiteltiin ensi kertaa hovissa, varustettiin usein tärkeimmillä koruilla osoitukseksi perheen varakkuudesta. Lisäksi avioliiton yhteydessä oli tavanomaista, että morsian sai lahjoituksena koruja. Avioliittoa pidettiin varmana asiana, mikäli arveltu morsian esiintyi julkisesti appivanhempien suvun jalokivet yllään. (Pointon 2007, 13; Greig 2013, 48.)

Kalliit korut ja vaatteet olivat toki osa aristokratian kuluttamista, mutta liiallisuuksiin meno ei ollut sallittua senkään keskuudessa. Samassa kirjeessä heinäkuulta 1757, jossa Kildaren kreivitär Emily esitteli Lontoon vaatehankintojaan, hän kysyi huolestuneena mieheltään, etteivät hänen ostoksensa vain olleet liian ylellisiä ja tuhlailevia (*extravagant*) (Leinster 1949, 58–59). Ylellisyys ja hienostuneisuus olivat sallittuja ja toivottavia ominaisuuksia, mutta liiallisuus oli pahasta. Hyvän maun erotti tietoisuus siitä, missä tämä raja kulkee.

...vai tekevätkö sittenkään?

Kasvatuskirjallisuudessa tyttöjen ja naisten pukeutumiseen suhtauduttiin ristiriitaisesti. Lähtökohtaisesti kirjoittajat paheksuivat pukukoreilua ja moittivat ajan muodin olevan liian paljastavaa. Myös kasvatuksen keskittyminen vain ulkoisiin seikkoihin koettiin ongelmaksi. Toisaalta ulkonäön vaaliminen oli sallittua, mikäli se johti toivottuun lopputulokseen eli tyttärien naittamiseen. (Fénelon 1708 [1687], 201–203, 206–207; D’Ancourt 1743, 66; Wicksteed, 1747, 146, 156, 159; A Lady 1751 [1714], 43–44, 51.) Aatelistytöt näyttävät olleen tietoisia siitä, että ulkonäköön panostamista pidettiin turhamaisena. 17-vuotias Lady Sarah vitsaili ystävättärelleen tammikuussa 1762 lähetetyssä kirjeessä, kuinka ystävätär mahtoi pitää häntä turhamaisena, koska hän oli teetättänyt itselleen muodinmukaisen väljän sack-puvun ja laitattanut hiuksensa kauniisti kampaajalla. ”Sinä turhamainen olento! mahdat varmasti sanoa minulle, mutta toivoisin, että hankkisit samanlaisen itsellesi, koska se on niin sievä”, Lady Sarah kirjoitti. (Lennox 1902, 119.)

On ilmeistä, että sosiaalinen asema ja sen esiin tuominen merkitsivät aatelin jäsenille enemmän kuin siveän naiskuvan ylläpitäminen. Lady Sarah kirjoitti joulukuussa 1762 lähetetyssä kirjeessään ystävättärelleen, että Graftonin herttuatar oli esiintynyt hovissa ilman poskipunaa ja valkoista ihomaalia. Lady Sarahin mukaan hän oli ”karkein ja ruskein nainen, jonka olen ikinä nähnyt” (Lennox 1902, 128–130). Kirje on tulkittavissa siten, että ylhäisen asemansa velvoittamana herttuattaren olisi kuulunut seurata vallitsevaa muotia. Eliitin kuului esiintyä edukseen. Meikitön ylhäisönainen muistutti alemman säädyn edustajaa. Pukeutuminen ja ulkoinen olemus viestivät siis ihmisen sukupuolesta, sosiaalisesta asemasta ja iästä. Ongelmana tässä viestijärjestelmässä oli tietenkin viestien väärinymmärtäminen ja niillä harhaanjohtaminen. Erityisesti naisten oli tasapainoiltava näiden muuttuvien merkitysten viidakossa. (Batchelor 2005, 9–10.)

Herttuattaren sekoittaminen palvelustyttöön oli oma ongelmansa, mutta niin oli myös naimattomien neitojen sekoittuminen vaimoihin ja leskiin. Vannehame (*hoop petticoat*), joka levensi huomattavasti naisten hameiden helmoja, yleistyi pukeutumisessa 1700-luvun alussa. Vuonna 1747 ilmestynyt käytösopas moitti vannehameetta ja sen erityistä haitallisuutta nuorille neidoille. Nuoret neidot käyttäytyivät kirjoittajan mukaan kuin aviovaimot ja vannehameet päällä he näyttivät ”isomahaisilta”, siis raskaana olevilta (Wicksteed 1747, 157). Naisen seksuaalinen asema, eli se oliko hän neitsyt, vaimo vai leski, tuli olla pääteltävissä ulkoisen olemuksen perusteella. Tietyllä tapaa kyse oli naisten seksuaalisuuden kontrolloinnista. (Chrisman 1996, 19; Tague 2002, 52; Batchelor 2005, 11.) Kuten todettua, vannehame kuitenkin säilyi kaikesta epäkäytännöllisyydestään huolimatta Englannin hovin vakioasusteena aina vuosisadan loppuun.

Hieman toisesta syystä silmätikuksi joutui 1740-luvulta lähtien naisten ratsastusasu, joka muistutti miehistä vaateetusta. Asuun kuului takin lisäksi sulkahattu ja usein myös peruukki. Naisten väitettiin tällä pukeutumisella imitoivan miehiä (Wicksteed 1747, 164). Lady Caroline Holland ilmaisi kirjeessään mielihyvänsä siitä, ettei 15-vuotias Lady Sarah – toisin kuin heidän veljensä vaimo Richmondin herttuatar – pukeutunut miehiseen ratsastusasuun. Hän totesi, ettei pitänyt ajatuksesta, vaikkei osannutkaan ilmaista syytään selvillä sanoilla. (Leinster 1949, 286–288.)

Ongelman muodosti siis asun luoma sukupuolinen ambiguiteetti. Kuinka miehiseen pukuun sonnustautunut nainen voitiin tunnistaa naiseksi? Kriitikoiden mukaan naisten tuli käyttäytyä ja pukeutua sukupuolensa mukaisesti. Tutkijoiden mukaan tässä paljastuu aikakauden huoli sukupuoliroolien epävakauksesta. Oliko sukupuoli (*gender*) opeteltavissa ja siten tarpeen mukaan vaihdettavissa oleva, vai pohjautuiko se biologiseen ja siten pysyvään entiteettiin (*sex*)? Pukeutumalla miesten asuun naisten voitiin katsoa omaksuvan myös muita miehisiiä ominaisuuksia ja siten myös tulla miehiksi. (Tague 2002, 52–53; Wahrman 2006 [2004], 40, 48.) Kulttuurihistorioitsija Marjo Kaartinen huomauttaa, että tapaukset, joissa nainen pukeutui miehen asuun, käyttäytyi kuin mies ja omaksui siten miehen aseman, järkyttivät patriarkaalisen yhteiskunnan perusteita. Yhteiskunnassa, jossa jokaisella oli Luojan määräämä paikka ja jossa mies oli kiistaton valtias, sukupuoliroolien rikkominen oli kauhistus. (Kaartinen 2006, 144.) Judith Butler on todennut, että kun yksilön toiminta poikkeaa tai kyseenalaistaa vallitsevan normiston, se muuttaa hallitsevan ajattelun ja puhumisen tavan rajat häilyviksi. Tämä tarkoittaa, että kun joku toimii eroihin perustuvan sukupuolinnormiston vastaisesti tai siitä poikkeavasti, sukupuoli muuttuu epävakaiseksi. (Butlerin ajatuksista Liljeström 1996, 133–134.)

Toiseuttaminen on tapa määritellä omaa identiteettiään eli ”minän” ja ”meidän” erottamista ”niistä toisista”. Vastapuoli määrittää toista. Itse on sitä, mitä toinen ei ole. Tämä koskee myös sukupuolta. (Hänninen 2013, 10–11.) Osoittaessaan tietyt piirteet naissukupuoleen tai miessukupuoleen kuuluviksi 1700-kirjoittajien voidaan tulkita luovan eroa sukupuolten välille. Toisaalta keskusteluissa voidaan nähdä eliitin, erityisesti aristokratian, halu erottautua muista. He osoittavat ulkoisella olemuksellaan olevansa oma ryhmänsä. Eliitin naiset edustivat paitsi omaa sukupuoltaan myös sosiaalista ryhmäänsä.

Dror Wahrman puolestaan näkee 1700-luvun alkuvuosikymmenien muoti-ilmiöiden olevan merkki sukupuolirajojen liikkuvuudesta. Sukupuolten väliset rajat olisivat hänen mukaansa kiristyneet myös muodin osalta vasta vuosisadan kahtena viimeisenä vuosikymmenenä. Tuolloin sekä muodon että materiaalin osalta naisten ja miesten puvut olisivat eriytyneet selvemmin. Vuosisadan alun ratsastusasuiset Amazonit ja hienostelevat Macaronit olivat vain näiden häilyvien sukupuolirajojen ilmentymiä. Wahrmanin mukaan ylityk-

siin suhtauduttiin lähinnä huvittuneesti. (Wahrman 2006 [2004], 59–60, 62–63, 65–66.) On totta, että 1700-luvun muotitietoiset naiset ja miehet pukeutuivat molemmat pitsiin, sulkiin, silkkiin ja röyhelöihin, mutta en täysin allekirjoita sitä, että naisten miesmäiseen pukeutumiseen olisi suhtauduttu vailla huolta patriarkaalisen yhteiskuntajärjestyksen säilymisestä. Keskustelu osoittaa pikemminkin sen, että miesten feminiinisiksi luokiteltavat piirteet eivät olleet este 1700-luvun miehisyydelle.

Lopuksi

Pukeutumisen, tanssin ja liikehännän välillä voi nähdä eräänlaisen kolmiyhteyden. Caroline Lady Holland kirjoitti vuonna 1763 Ranskasta sisarelleen Emilylle, Kildaren markiisittarelle, arvionsa matkalla tapaamistaan nuorista ranskattarista:

The young women dress, dance so well, and have such a pretty carriage. Two or three of the beauties I have frequently met at suppers and visits, and am sorry to say that their behavior is far preferable to our young women's. I don't mean those under one or two and twenty (for they don't speak at all), but those that are at liberty in the world (Leinster 1949, 392–394.)[8]

Lennoxin sisaret olivat yksilöitä, mutta he toimivat myös aikakautensa ja ympäröivän yhteiskunnan asettamien normien mukaan. Yllä oleva katkelma kertoo siitä, että he tiedostivat osaltaan ulkonäön merkityksen osana tyttöjen kasvua ja kasvatusta naisten rooleihin.

Historiantutkimuksen tarkoituksena on tuoda menneisyyden moniäänisyys näkyville. 1700-luvun aatelistyttöjen kasvatukseen kietoutui monia elementtejä ja ristiriitaisuuksiakin. Ensinnäkin kasvatuskirjallisuus peräänkuulutti siveää naisihannetta, jota naisten ja tyttöjen tuli noudattaa jokaista elettään ja liikettään, sekä pukeutumistaan myöten. Eleet ja ilmeet saattoivat paljastaa neidon todellisen luonteen. Naiseuden olemus oli hyvin konkreettinen. Olemus, liikkuminen ja ryhti kytkeytyivät sukupuoleen, vaikka keskustelu tietyistä muotivaatteista kertookin siitä, kuinka häilyviä sukupuolten rajat 1700-luvulla olivat. Ulkoisessa olemuksessa ei ollut toki kyse pelkästään sukupuolesta, vaan myös sosiaalisesta asemasta. Aristokraattinen neito erottui kauas hienostuneisuutensa vuoksi. Tämä hienostuneisuus ulottui niin kirjeiden kirjoittamisesta tanssiin kuin pukeutumiseenkin. Toisaalta aatelin julkinen elämäntapa näyttävine pukuineen, koruineen ja ehostuksineen oli ristiriidassa siveellisen naisihanteen kanssa. Kirjoittajat myönsivätkin, että säädynmukaisuus oli tässäkin ratkaisevaa. Nuoret aatelisneidot olivat esillä ja niin heidän kuuluikin olla. Ulkoiseen olemukseen liittyi siis monia eri tasoja, odotuksia ja rajoituksia, joiden välillä aatelisneitojen ja -naisten oli liikuttava. Lennoxin sisarten kirjeet osoittavat, että aatelisneidot olivat tietoisia näistä odotuksista ja tasapainoilivat niiden välillä parhaansa mukaan.

Viitteet

- [1] Haluan kiittää vertaisarvioijia, ohjaajaani kulttuurihistorian professori Marjo Kaartista sekä kollegoitani, erityisesti Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen Vanhojen aikojen-tutkimusryhmän jäseniä tätä artikkelia koskevista kommentteista ja parannusehdotuksista.
- [2] ”Sunnuntaiaamuna herra Montes, parturi, tuli ja kiharsi ja puuteroi hiukseni *toupet retabé*-tyyliin, joka on nyt muodissa. Laitoin päähäni sinisen sulkakoristeen, jonka sinä annoit minulle, ristini valkeassa nauhassa [– –] Laitoin helmikorvakorut, mustan silkkipukuni ja alushameen [– –] valkoiset röyhelöt, jotka Louisa antoi minulle, valkoiset

- kenkäni ja siniset kengänsoljet [– –] Siten menin St. Jamesiin ja läpi kolmen odotushuoneen, jotka olivat täynnä miehiä, salonkiin, jossa oli puolisen tusinaa ladyä [– –].” Suomenkos kirjottajan.
- [3] Viittaa koko kirjeeseen, en pelkästään yksittäiseen kohtaan. Käytös- ja kasvatusoppaiden osalta viittaa kyseisen kohdan sivunumeroon.
- [4] *The Ladies Library* ja useat muut artikkelissa mainitut lähde- ja lähdeteokset ovat löydettävissä sähköisessä muodossa ECCO-tietokannasta (Eighteenth Century Collections Online. Galen), johon pääsee kirjautumalla Nelliportaalin kautta.
- [5] Haluan kiittää tästä huomiosta ohjaajaani professori Marjo Kaartista.
- [6] ”Pöydän alle tulee jättää yhden jalan korkuinen tila polville ja jaloille. Kirja tai paperi, jolle kirjoittaa, tulee asettaa suoraan eteen. Oikean käsivarren kyynärpää tulee olla neljän tuuman päässä kyljestä. Kehon tulee olla suorassa ja suoraan paperia tai kirjaa vasten. Jos paperi koskettaa pöydän reunaa (mutta tätä tulisi välttää, jos mahdollista), sen tulee tehdä niin vain vähän. Kehon painon tulee levätä istuimella ja vasemmalla käsivarrella, paperia tulee pidellä paikallaan vasemman käden peukalolla ja neljällä sormella.” Suomenkos kirjottajan.
- [7] Kuvan reproduktio löytyy muun muassa Lennoxin sisaria käsittelevästä elämäkerrasta Tillyard, Stella 1995 [1994]. *Aristocrats. Caroline, Emily, Louisa and Sarah Lennox 1740–1832*. London: Vintage Books, sivujen 226–227 välisestä kuvallitteesta.
- [8] ”Nuoret naiset pukeutuvat ja tanssivat niin hyvin ja heillä on niin hieno ryhti. Olen usein tavannut kaksi tai kolme kaunotarta illallisilla ja visiiteillä ja ikäväkseni minun on sanottava, että heidän käytöksensä on paljon parempi omiin nuoriin naisiimme verrattuna. En puhu niistä, jotka ovat alle 21 tai 22 (sillä he eivät puhu ollenkaan), vaan niistä, jotka ovat jo nähneet maailmaa.” Suomenkos kirjottajan.

Lähteet

Painetut lähteet

- The Accomplished Housewife or the Gentlewoman’s Companion. 1745. London: J. Newbery.
- D’Ancourt, Abbé 1743. *The Lady’s Preceptor or a Letter to a Young Lady of Distinction upon Politeness. A Gentleman of Cambridge* (trans). 2th ed. London: J. Watts.
- Essex, John 1722. *The Young Ladies Conduct*. London: John Brotherton.
- Fénelon, François de Salignac de La Mothe 1708 [1687]. *Instructions for the Education of a Daughter*. George Hickes (trans.) 2nd ed. London: Jonah Nowyer [www-lähde]. < <https://archive.org/details/instructionsfore00fn> > (Luettu 21.7.2013).
- A Lady [Richard Steele] 1751 [1714]. *The Ladies Library*. Vol. I. 6th ed. London: J. and R. Tonson.
- Leinster, Emily Duchess of 1949. *Correspondence of Emily, Duchess of Leinster, (1731–1814)*. Vol. I. *Letters of Emily Duchess of Leinster, James First Duke of Leinster, Caroline Fox Lady Holland*. Brian FitzGerald (toim.). Dublin: Irish Manuscript Commission [www-lähde]. < <http://www.irishmanuscripts.ie/digital/Correspondence%20of%20Emily%20Duchess%20of%20Leinster%20Vol.%20I/> > (Luettu 10.7.2013).
- Leinster, Emily Duchess of 1953. *Correspondence of Emily Duchess of Leinster (1731–1814) vol. II Letters of Lord Edward Fitzgerald and Lady Sarah Napier (nee Lennox)*. Brian FitzGerald (toim.). Dublin: Irish Manuscript Commission [www-lähde]. <

<http://www.irishmanuscripts.ie/digital/Correspondence%20of%20Emily%20Duchess%20of%20Leinster%20Vol.%20II/> > (Luettu 10.6.2013).

- Leinster, Emily, Duchess of 1957. *Correspondence of Emily Duchess of Leinster (1731–1814). Vol. III. Letters of Lady Louisa Conolly and William Marquis of Kildare (2nd Duke of Leinster)*. Brian FitzGerald (toim.). Dublin: The Irish Manuscript Commission [www.lähde]. < <http://www.irishmanuscripts.ie/digital/Correspondence%20of%20Emily%20Duchess%20of%20Leinster%20Vol.%20III/> > (Luettu 12.9.2013).
- Lennox, Sarah 1902. *Life and Letters of Lady Sarah Lennox 1745–1826. Vol. I. The Countess of Ilchester and Lord Stavordale* (toim.) London: John Murray [www.lähde]. < <https://archive.org/details/cu31924088010743> > (Luettu 12.9.2013).
- Wicksteed, Edward 1747. *The Young Gentleman and Lady Instructed. Vol. I*. London: the author.
- Wilkes, Wetenhall 1740. *A letter of genteel and moral advice to a young lady*. Dublin: the author.

Kirjallisuus

- Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B. 1993 [1992]. *Introduction*. Teoksessa Barnes, Ruth & Eicher, Joanne B. (toim.), *Dress and gender. Making and meaning*. Providence & Oxford: Berg, 1–7.
- Batchelor, Jennie 2005. *Dress, Distress and Desire. Clothing and the Female Body in Eighteenth-Century Literature*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Berg, Maxine 2005. *Luxury and Pleasure in Eighteenth-Century Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Cannon, John 1987 [1984]. *Aristocratic century. The peerage of eighteenth-century England*. Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sidney: Cambridge University Press.
- Cannon, John 2007 [1995]: *The British Nobility 1660–1800*. Teoksessa Scott, H.M. (toim.), *The European Nobilities in the seventeenth and eighteenth centuries, vol. I: Western and Southern Europe*. Houndmills–New York: Palgrave MacMillan, 61–93.
- Crisman, Kimberly 1996. *Unhoop the Fair Sex: The Campaign Against the Hoop Petticoat in Eighteenth-Century England*. *Eighteenth-Century Studies* 30 (1), 5–23.
- Eales, Jacqueline 1998. *Women in Early Modern England, 1550–1770*. London: Taylor & Francis.
- Glover, Katharine 2011. *Elite Women and Polite Society in Eighteenth-Century Scotland*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Greig, Hannah 2013. *The Beau Monde. Fashionable Society in Georgian London*. Oxford: Oxford University Press.
- Goodman, Dena 2009. *Becoming a Woman in the Age of Letters*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Heinämaa, Sara 1996. *Ele, tyylä ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hänninen, Marja-Leena 2013. *Johdanto*. Teoksessa Hänninen, Marja-Leena (toim.), *Vieras, outo, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun*. *Historiallinen Arkisto* 137. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–20.
- Jones, Vivien 1990. *Women in the Eighteenth Century: Constructions of Femininity*. London–New York: Routledge.
- Kaartinen, Marjo 2006. *Arjesta ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500– 1800-luvun Euroopassa*. Helsinki: Tammi.

- Kaartinen, Marjo & Korhonen, Anu 2005. Historian kirjoittamisesta. Turku: Kirja-Aurora, Turun yliopisto.
- Korhonen, Anu 2005. Silmän ilot. Kauneuden kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa. Jyväskylä: Atena.
- Laqueur, Thomas 1992 [1990]. Making Sex. Body and Gender from the Greek to Freud. Cambridge, Massachusetts–London, England: Harvard University Press.
- Liljeström, Marianne 1996. Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.), Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- Martin, Joanna 2004. Wives and Daughters. Women and Children in the Georgian Country House. London–New York: Hambledon Continuum.
- Mendelson, Sara & Crawford, Patricia 1998. Women in Early Modern England 1550–1720. Oxford: Clarendon Press.
- Ollila, Anne 2002 [2001]. Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. 2. painos. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75–90.
- Pointon, Marcia 2007. Women and their Jewels. Teoksessa Batchelor, Jennie & Kaplan, Cora (toim.), Women and Material Culture, 1660–1830. Houndmills: Palgrave, 11–30.
- Revel, Jacques 2001: Kohteliaisuus ja hyvät käytöstavat. Teoksessa Ariés, Philippe, Duby, George & Chartier, Roger (toim.), Omassa huoneessa: Yksityiselämän historiaa renessanssista valistukseen. Alkuteos: Histoire de la vie privée III. De la Renaissance aux Lumières. Formes de la privatisation. Suom. Johanna Ilmakunnas. Helsinki: Nemo, 23–86.
- Rose, Clare 1989. Children's Clothes. Since 1750. London: B.T. Batsford Limited.
- Scott, Joan W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. American Historical Review 91 (5), 1053–1075.
- Tague, Ingrid H. 2002. Women of Quality. Accepting and contesting ideals of femininity in England, 1690–1760. Woodbridge–Rochester: The Boydell Press.
- Tague, Ingrid H. 2001. Love, Honor, and Obedience: Fashionable Women and the Discourse of Marriage in the Early Eighteenth Century. Journal of British Studies 40, 76–106.
- Tillyard, Stella 1995[1994]. Aristocrats. Caroline, Emily, Louisa and Sarah Lennox 1740–1832. London: Vintage Books.
- Vickery, Amanda 1998. The Gentleman's Daughter. Women's Lives in Georgian England. New Haven–London: Yale University Press.
- Vickery, Amanda 2009. Behind the Closed Doors. At Home in Georgian England. New Haven–London: Yale University Press.
- Wahrman, Dror 2004. Making of the Modern Self: Identity and Culture in Eighteenth-Century England. New Haven: Yale University Press.
- Whitehead, Barbara (toim.) 1999. Women's Education in Early Modern Europe: A History, 1500–1800. New York: Routledge.
- Worsley, Lucy 2010. Courtiers. The Secret History of the Georgian Court. London: Faber & Faber.

FM Henna Karppinen-Kummunmäki toimii tohtorikoulutettavana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa ja on erikoistunut 1700-luvun englantilaiseen aatelistoon ja sukupuolihistoriaan.